

KÁPOSZTÁSSY BÉLA

**Az egyháztan és a liturgikus
teológia összefüggései
Ferenc pápa levelében**

Előadásomban a *Desiderio desideravi* apostoli levél egy olyan motívumáról szeretnék beszélni, amely a figyelmes olvasó számára valószínűleg feltűnik, és amely vörös fonalként húzódik végig az egész íráson, de teljes mértékben csak akkor érthető meg, ha ismerjük a dokumentum előzménytörténetét. A *Desiderio desideravi* a liturgia teológiájában való elmélyülésre és a liturgikus cselekvésbe való egyre tudatosabb közreműködésre hív meg, ugyanakkor újra meg újra felbukkan benne egy polemikus szál, az olyan hibás tanbeli és viselkedésbeli viszonyulások ellen irányuló beszéd, amelyek veszélyeztetik az egyház egységét és küldetésének betöltését.

A közelmúltban radikális korlátozások történtek a Katolikus Egyházban a liturgia zsinat előtti formája szerinti ünneplésével kapcsolatban. A nyitást és az engedélyeket, melyeket annak idején még XVI. Benedek pápa tett a témában, most Ferenc pápa erőteljes, megszorító szabályozása követte. Ennek okáról Ferenc pápa így beszél:

„Azt szeretném, ha a keresztény liturgia szépségét és annak az Egyház életében szükséges következményeit nem csúfítaná el értékének felületes és leszűkítő ismerete, vagy – ami még rosszabb – valamilyen kihasználása, ideologikus felfogás szolgálatába állítása, bármilyen legyen is az.”¹

Mit jelent ez az első olvasásra inkább titokzatos mondat? Mi képes megmagyarázni egy ilyen erős kijelentést történeti és teológiai szempontból? Ahhoz, hogy ezt megértsük, elevenítsük fel röviden az eseményeket.

1. *A Traditionis custodes motu proprio,* *a püspököknek írt kísérőlevél és ezek következményei*

Ferenc pápa 2021. július 16-ai keltezéssel kiadta a *Traditionis custodes* kezdetű motu proprióját, és egy kísérőlevelet küldött vele a világegyház püspökeinek, amelyben döntésének indoklásáról beszélt. A motu proprio erős korlátozásokat vezet be a reform előtti liturgia végzésének korábban, XVI. Benedek pápa által megadott engedményével² kapcsolatban.

Két egymásnak ellentmondó rendelkezés egymást követő pápák részéről szokatlan jelenség. A zsinat előtti liturgikus gyakorlatot művelők köreiből

¹ FERENC PÁPA: *Desiderio desideravi apostoli levél a püspökökhöz, papokhoz és diakónusokhoz, a felszentelt személyekhez és a világi hívekhez Isten népének liturgikus képzéséről*, 2022. június 29.; a levél megtalálható kötetünk 9–48. oldalán.

² Vö. XVI. BENEDEK PÁPA *Summorum Pontificum* kezdetű motu proprio kiadott apostoli levele a római rítus rendkívüli formájáról (2007. június 7.), in *XVI. Benedek megnyilatkozásai. Pápai dokumentumok 2005–2013.*, 1. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 2018.

általánosságban meglehetősen sérelmezték is, és értetlenséggel fogadták a történeteket.

A motu proprio kiadását megelőzte egy felmérés, amelyet eredetileg még XVI. Benedek pápa tervezett végrehajtani a *Summorum Pontificum* mellé kiadott kísérőlevele tanúsága szerint, az ügy azonban elhúzódtott, illetve XVI. Benedek pápa lemondása miatt annak végrehajtása utódjára maradt. XVI. Benedek pápa annak idején így jelölte meg a felmérés célját:

„Ezenkívül felkérlek Benneteket, kedves Testvéreim, hogy három évvel a jelen motu proprio (*Summorum Pontificum*) hatályba lépése után számoljatok be a Szentszéknek tapasztalataitokról. Ha valóban komoly nehézségek adódnának, azokra is megoldást lehet keresni.”³

XVI. Benedek tehát maga is meg akarta vizsgálni a *Summorum Pontificum* kiadásának következményeit, és a fentebb idézett mondatból sejthető, hogy már az engedély kiadása idején is lehettek aggodalmai a világegyház püspökeiknek. Az eredetileg három év múltán tervezett visszajelzésekérést végül tizenhárom év elmúltával Ferenc pápa végeztette el felkérve a Hittani Kongregációt az eredmények feldolgozására.

A kezdeti aggodalmak, úgy tűnik, nem voltak alaptalanok, ugyanis a felmérés eredményeiről ezt írta Ferenc pápa a *Traditionis custodes* mellé kiadott kísérőlevelében:

„A kapott válaszokból kiderült, hogy a helyzet szomorú és aggasztó, ami megerősítette bennem

³ Őszentsége XVI. BENEDEK PÁPA kísérőlevele a *Summorum Pontificum* kezdetű motu proprióhoz, <http://www.katolikus-honlap.hu/0707/begleit.htm> [online, 2024. 10. 31.]

a beavatkozás szükségességét [...]”. XVI. Benedek pápa nagylelkűségét sokan „arra használták fel, hogy növeljék a távolságokat, megszilárdítsák a különbözőségeket, ellentétes táborokat építsenek, melyek megsebzik az Egyházat és fékezik előrehaladását, kitéve azt a megosztottság veszélyének.”

Majd a továbbiakban így folytatja:

„De nem kevésbé elszomorító az 1962-es *Missale Romanum* eszközszerű használata is, amelyet egyre inkább jellemez nemcsak a liturgikus reformnak, hanem a II. Vatikáni Zsinatnak a növekvő elutasítása azzal az alaptalan és tarthatatlan állítással, hogy az elárulta a hagyományt és az »igazi Egyházat«.”⁴

Továbbá:

„Még egy utolsó szempontot szeretnék megemlíteni döntésem megindoklására: sokak szavaiból és viselkedéséből egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy szoros kapcsolat van a II. Vatikáni Zsinat előtti liturgikus könyvek szerinti ünneplés választása, valamint az Egyháznak és intézményeinek elutasítása között annak nevében, amit ők az »igazi Egyháznak« tartanak.”⁵

⁴ FERENC PÁPA kísérőlevele a *Traditionis custodes* kezdetű motu proprio-hoz, <https://www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-kiserolevele-traditionis-custodes-kezdetu-motu-proprio-hoz-teljes-szoveggel> [online, 2024. 10. 31.]

⁵ Uo.

Végül a pápa levonja a konklúziót: „Krisztus Teste egységének védelme érdekében vagyok kénytelen visszavonni az elődeim által adott felhatalmazást.”⁶

Ha a *Traditionis custodes* gyakorlati rendelkezéseit röviden össze akarjuk foglalni, kiemelhetjük, hogy:

- a régi liturgiavégzést érintő összes kérdés lényegében visszakerült a megyéspüspök fennhatósága alá;
- a misézés helye nem lehet többé plébániatemplom, hanem erre a célra a püspöknek kell kijelölnie egy vagy több helyet;
- az olvasmányokat a régi rítust ünneplőknek népnyelven kell venni a hivatalosan kiadott olvasmányoskönyvből;
- illetve az újabb csoportok alapítását, valamint újabb papok számára az engedély megadását alapos vizsgálathoz és szentszéki engedélyhez köti a rendelkezés.

Ami a dokumentum egyik legfontosabb, alapvető teológiai állítása, hogy míg XVI. Benedek pápa a zsinat előtti liturgikus gyakorlatot a római rítus rendkívüli formájának (*forma extraordinaria*) nevezte, a jelenlegi rituálét pedig rendes formának (*forma ordinaria*), addig Ferenc pápa ezt visszavonta. Hangsúlyozva a Szent VI. Pál és Szent II. János Pál pápák által kihirdetett liturgikus könyveknek a II. Vatikáni Zsinat határozatai értelmében fennálló tekintélyét, megelőzendő minden megosztó spekulációt és lezárva minden további vitát és csatározást, a szentmise jelenlegi rítusát a római rítus *lex orandi*ja egyetlen kifejeződési formájaként definiálja. A hagyományos rítus szerint ünneplőknek

⁶ Uo.

kijelöli azokat a tereket, melyeken belül az általuk megszokott és megszeretett formákat továbbra is ápolhatják. Egyháztörténetünk korábbi szakaszának hagyományából táplálkozva, annak liturgikus kifejezőmódjával élve tehát ünnepelhetnek, de ezt mint különleges engedményt nyújtja az egyház, nem mint további teológiai és egyháztani fejlődésekre alkalmat adó lehetőséget. Mindezt a világegyház püspökei több mint egy évtizedes tapasztalatainak összegyűjtését követően és a Hittani Kongregáció által készített összegzés alapján határozta el Ferenc pápa.

A dokumentum végül rögzíti, hogy a korábbi előírások, utasítások, engedélyek és jogszokások, amelyek nincsenek összhangban a *Traditionis custodes* rendelkezéseivel, a pápa rendelkezése alapján hatályukat veszítették.

2. A *Desiderio desideravi* teológiai felvetései

Amikor most a *Desiderio desideravi* dokumentumot olvassuk, és a liturgiával kapcsolatos helytelen magatartásformákat megnevezzük, hiba lenne azt hallani ki ebből, mintha a megkérdőjelezhető magatartásokat a pápa automatikusan ezzel vagy azzal a csoporttal azonosítaná. Kétségtelen, hogy a dokumentumokból és a felmérésből is kiderül: a régi liturgiát végzők számos csoportja érintett bizonyos problematikus hozzáállásban, de ezen túl ez a levél olyan teológiai és lelki-ségi belátások felfrissítésére hív meg minden a hívőt, amelyek a II. Vatikáni Zsinat dokumentumai által és a liturgikus mozgalom gyümölcseképpen régóta közös kincsei az egész katolikus világnak, ám a tapasztalatok szerint még mindig kevésbé váltak a hitélet integráns részévé.

A bevezetésben a pápa az egész egyház vezetőihez és híveihez fordul ezzel a levelével, amely tulajdonképpen a *Traditionis custodes* mellé írt, a püspököknek szánt kísérőlevél párja. Ebben – bár nem szándékozik kimerítően tárgyalni a liturgia teológiájának egészét – szeretne néhány gondolatindító, gondolatébresztő ötletet adni, amelyek segíthetnek a keresztény ünneplés szépségének és igazságának szemlélésében.⁷ A zsinat előtti liturgiát ünneplő egyes csoportok gyakorlatával kapcsolatosan felmerült problémák mentén világossá vált, hogy szükséges lenne jobban elmélyíteni, szilárdabb alapokra helyezni a liturgikus teológia ismeretét, mégpedig nem csupán az akadémiai környezetben, de azon túl is, minden krisztushívő hitéletében.⁸

Nézzük meg a levél azon felvetéseit, melyek egy helytelenül felfogott emberkép vagy téves egyház-felfogás állításaira irányítják figyelmünket.

A liturgiában a „színpadra állítás” a nyugati teológiában divatos kifejezés,⁹ és bár nálunk is haszonnal járhatna e kifejezés használata, a magyar nyelvű szakirodalomban nem terjedt el, mivel pontos jelentése magyarul nehezen adható vissza. Ferenc pápa azt hangsúlyozza, hogy az eucharisztikus ünneplés a misztérium ennél sokkal közvetlenebb jelenvalóságot jelent: nem egyszerűen csak színpadra állítunk valamit, hanem Krisztus egyenesen arra hív minket, hogy vele együtt foglaljunk helyet az utolsó vacsora asztalánál. Ha most figyelmünk egy bonyolult szertartásrend aprólékos követésére, megvalósítására, azaz „színpadra állítására” irányul, akkor mintegy észrevétlenül saját teljesítményünk válik fontossá, pedig a szentmisén részt venni lényegében azt jelenti, hogy

⁷ FERENC PÁPA: *Desiderio desideravi*, i. m., 1.

⁸ Uo. 35.

⁹ Uo. 9.

méltatlanságunk dacára találkozhatunk Krisztussal: „A keresztény hit vagy találkozás az élő Jézussal, vagy nem is keresztény hit.”¹⁰

Újra fel kell fedoznünk a keresztény ünneplés igazságát és erejét, mert enélkül nem tudunk helyes viszonyulást kialakítani az egyházi közösséghez sem.

„Azt szeretném, ha a keresztény liturgia szépségét és annak az Egyház életében szükséges következményeit nem csúfítaná el értékének felületes és leszűkítő ismerete, vagy – ami még rosszabb – valamilyen kihasználása, ideologikus felfogás szolgálatába állítása, bármilyen legyen is az.”¹¹

A szövegből kiviláglik, hogy a liturgia ünneplése egyes közösségek gyakorlatában nem az egyházi közösség mélyítését eredményezi, hanem kétes értékű spekulációkhoz vezet, és inkább megosztást generál. Ennek egyéni okaként két, az egyháztörténelemben állandóan fel-feltűnő eretnekséget nevez meg Ferenc pápa: a gnoszticizmus és a neopelagianizmus kísértését, amelyet korábban már megfogalmazott és „spirituális világiasság” elnevezéssel illetett *Evangelii gaudium* apostoli buzdításában.¹²

„Az előbbi [problémás viszonyulás] a keresztény hitet olyan szubjektivizmusra szűkíti, amely

¹⁰ Uo. 10.

¹¹ Uo. 16.

¹² FERENC PÁPA *Evangelii gaudium* kezdetű apostoli buzdítása a püspököknek, a papoknak és diakónusoknak, az Istennek szentelt személyeknek a világi híveknek az Evangélium hirdetéséről a mai világban, Szent István Társulat, Budapest, 2014, 93–97.

az egyént »saját értelmének vagy érzéseinek immanenciájába zárja« (*Evangelii gaudium*, 94).¹³

A gnosztikusok magasabb rendű tudásukkal fölöttérik magukat az ezen tudással nem rendelkező társaik fölött. Továbbá arról beszélnek, hogy a misztérium átérzése eltűnt az ünneplésből. Az ámulat vagy csodálkozás azonban, amiről a liturgiában szó van, nem valamiféle legyőzöttség egy homályos valóság vagy egy titokzatos rítus láttán.¹⁴ A liturgia rácsodálkozás arra a tényre, hogy „Isten üdvözítő terve feltárult előttünk Jézus húsvéti misztériumában (vö. Ef 1,3–14), melynek hatása továbbra is elér bennünket a »misztériumok«, vagyis a szentségek ünneplésében.¹⁵

A mai szellemi környezetben általános kísértés egy szélsőségesen individualista gondolkozás; az ezzel való napi küzdelem minden kereszténynek feladatot jelent. A gnoszticizmus szubjektivizmusának mérgeire a pápa a liturgia közösségi ünneplését ajánlja gyógyírként, amelynek ajándéka „nem az egyéné, hanem a Krisztus-Egyházé, a Krisztusban egyesült hívők összességéé”.¹⁶ Az ünneplés célja nem lehet az, hogy egy szűk elitcsapat tagjaként, kifinomult ismeretek birtokában saját különlegességüket éljék át az egyének. Ez az exkluzív odatartozás-tudat nehezen egyeztethető össze a világegyház egész közösségével fennálló egységgel.

A második problémás viszonyulás a neopelagianizmus, amely kiiktatja a kegyelem szerepét, és „teret nyit a narcisztikus és tekintélyelvű elitizmus előtt, ahol evangelizáció helyett csak elemzik és kategorizálják

¹³ FERENC PÁPA: *Desiderio desideravi*, i. m., 17.

¹⁴ Uo. 25.

¹⁵ Uo. 25.

¹⁶ Uo. 19.

a többi embert. Ahelyett, hogy megkönnyítenék a kegyelem munkálkodását, a kontrollra pazarolják el energiáikat”.¹⁷ A fentiekben már láttuk, hogy a zsinat előtti liturgia kedvelői közül többen hajlamosak a fenti beállítódásra.¹⁸ Az ilyen csoportok és vezetőik evangelizáló törekvése alacsony, érdeklődésük elsősorban a rítus minél igényesebb megvalósítására irányul.¹⁹ Keresztény testvéreiktől elkülönülnek, mivel azok nem képesek felfogni az igényességnek azt a szintjét, amelyet az ő jól szervezett közösségük fenntart. Ezzel a jelenséggel függ össze a pápa azon rendelkezése is, hogy a hagyományos liturgikus gyakorlatot követők ünneplése esetén visszavonta a plébániatemplomokban történő ünneplés lehetőségét, helyette más, erre alkalmas helyszíneken kell tartaniuk összejöveteleiket.²⁰ Sok helyütt, úgy tűnik, a két különböző rítust ünneplő közösség együttélése nem hatott jól a hagyományos plébániaközösségek életére.

A neopelagianizmus a saját erőfeszítéseink által kiérdemelt üdvösség ígéretével kísért, ezzel szemben Ferenc pápa a liturgikus ünneplés megtisztító erejére hívja fel a figyelmet, amely a hitben elnyert üdvösség ajándékának ingyenességét hirdeti:

„A liturgiának semmi köze az aszketikus moralizáláshoz: a liturgia az Úr húsvéti vacsorájának

¹⁷ FERENC PÁPA: *Evangelii gaudium*, i. m., 94.

¹⁸ Vö. FERENC PÁPA *Traditionis custodes* motu propriojának kísérőlevele, i. m.

¹⁹ FERENC PÁPA *Traditionis custodes* kezdetű, motu proprio kiadott apostoli levele az 1970-es reform előtti római liturgia használatáról, 4. cikk. <https://katolikus.hu/dokumentumtar/traditionis-custodes> [online, 2024. 04. 13.]

²⁰ FERENC PÁPA: *Traditionis custodes*, i. m., 2. cikk. <https://katolikus.hu/dokumentumtar/traditionis-custodes> [online, 2024. 04. 13.]

ajándéka, mely – ha tanulékonyan fogadjuk – megújítja életünket. Az utolsó vacsora termébe csak Jézus azon vágyának vonzereje miatt léphetünk be, hogy velünk költse el a húsvéti vacsorát: *Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum, antequam patiar* (Lk 22,15)”²¹

A lelkipásztorkodáshoz és evangelizációhoz szükséges szeretet, a lendület, amely evangelizációra indítja a keresztényt, minden emberrel meg akarja osztani a hit nagyszerű ajándékát, és pontosan az isteni szeretet átéléséből fakad:

„Egy pillanat nyugtunk sem lehet: tudnunk kell, hogy még nem mindenki kapta meg a meghívást a vacsorára, és hogy vannak olyanok, akik azt az emberi élet kanyargós útjain elfelejtették vagy elvesztették.”²²

A magába zárkózó, önnön ügyességében tetszelgő elitizmus nem keresztény kategória.

Nem csupán a túlzott finomkodás és bonyolult szertartásosság homályosítja el a liturgikus ünneplés lényegét, de ugyanilyen mértékben problematikus az a hozzáállás is, „mely az egyszerűséget hanyag közönységességgel keveri össze, a lényegre való összpontosítást tudatlan felszínességgel, a rituális cselekvés konkrétságát túlzó gyakorlatias funkcionálizmussal”.²³ Lefordítva ez azt jelenti, hogy a lelkipásztorkodó pap-ság és a többi hívő liturgikus elkötelezettsége sem nélkülöz minden kifogást, hiszen mi – akik a megújított misekönyv szerint ünneplünk – sem mondhatjuk

²¹ FERENC PÁPA: *Desiderio desideravi*, i. m., 20.

²² Uo. 5.

²³ Uo. 22.

el magunkról azt, hogy elmélyülten ismerjük a liturgia lelkét, és napi szinten megvalósítanánk azt, amit a liturgiáról szóló zsinati dokumentum a teljes és tudatos részvételről mondott.

Mind a papképzésben, mind a hívők képzése szintjén a pápa elmélyült liturgikus katekézist sürget: ennek a levélnek éppen ez a tulajdonképpeni célja.²⁴ A hazai papképzés tekintetében is van bőven tennivalónk, hiszen a liturgiára még mindig hajlamosabbak vagyunk úgy tekinteni, mint egy elvégzendő, de valójában soha teljesen meg nem értett szertartásrendre. Ismereteink hiányos volta sokszor elakaszt bennünket a szertartások és rubrikák bogozgatásánál, és annak belső összefüggéseit, teológiáját, szimbolikáját, mindazt, amit az *ars celebrandi* összefoglalóan jelent, számos esetben meg se közelítjük.²⁵

A *Desiderio desideravi* 54. pontja kifejezetten nekünk, a papságnak szól. Mint a liturgia vezetőinek sokkal nagyobb felelősségünk van a liturgikus ünneplés minősége tekintetében. A dokumentum felsorol néhányat azokból a hibás hozzáállásokból, amelyek egyeseknél saját liturgikus előjárói szerepük tökéletes félreértéséről, egyfajta felfokozott személyeskedésről tanúskodnak:

„szigorú merevség vagy féktelen kreativitás; spiritualizáló miszticizmus vagy gyakorlatias funkcionalizmus; kapkodó sietség vagy nyomatékos lassúság; gondatlan hanyagság vagy túlzott finomkodás; nagyfokú kedélyesség vagy szakrális szenvtelenség”.²⁶

²⁴ Uo. 27–44.

²⁵ Uo. 18.

²⁶ Uo. 54.

A liturgikus ünneplés meghatározó viszonyrendszerre, hogy az ünneplést elnöklő (*praesidens*) mennyire van tisztában saját szerepével: mennyire szereti Istent és a pásztorolására bízott hívőket.

Kiemeltünk néhány szempontot Ferenc pápa apostoli leveléből, amelyben a liturgia ünneplésével kapcsolatos félreértésekre és helytelen gyakorlatokra hívta fel a figyelmet és a liturgikus teológia elmélyültebb megismerésére buzdít. Láthatóvá vált, hogy amennyiben a liturgikus ünneplés egy helyesen felfogott egyháziasság nélkül történik, problémákhoz vezet. A levél mondanivalóját úgy foglalhatjuk össze, hogy függetlenül attól, hogy valaki – élve a korlátok közé szorított lehetőségekkel – a liturgikus ünneplés régi formáját választja, vagy a II. Vatikáni Zsinat nyomán megújított szertartásrendet, ünneplésünk akkor lesz hiteles, ha összekapcsol bennünket Krisztussal, mélyíti az egyházi közösséghez való kapcsolódásunkat, és Istent nem ismerő embertársainkhoz küld bennünket, hogy a keresztségben kapott missziós küldetésünket betölthessük.

Lex orandi, lex credendi, lex vivendi. Ahogyan imádkozunk, ahogyan és amit hiszünk, továbbá ahogyan élünk: mindezek egymást erősítve hozzák létre oda tartozásunkat Krisztushoz az egyházban.

